

ANADOLU AMULET GELENEĞİNDE ÇILKAK VE ESKİ KÜLTÜRLERDE İZLERİ

BÜLENT, Eşref
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Çılkak, peçiç, dilgöz, yılanbaşı, bel boncuğu, deve boncuğu, it boncuğu, kesbik, kalaç olarak adlandırılan çılkak bir deniz salyangozunun (*Cypraea moneta*) kabuğudur. Çılkak, M. Ö. 7000 yıllarından önce yerleşilen Filistin'deki Eriha kenti kazılarında çıkan bir kafatasında, göz yerine kullanıldığı görülmüştür. Kadın cinsel organına benzetilen çılkak, doğurganlıkla ilişkilendirildiği için bir amulet ve süs eşyası olarak kullanılmıştır. Yine M. Ö. 7000 ile tarihlenen Çatalhöyük yerleşmesinde çılkakın amulet ve süs eşyası olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Çılkak değerli bir ürün olunca Afrika ve Asya'nın bazı yerlerinde para yerine kullanılmıştır. Çin'de ele geçen eskil bronz paralar çılkak şeklindedir.

Bu bildiriye eskil kültürlerde çılkakın yeri açıklanacak ve Anadolu'da çılkaklı giysi örnekleri ile birlikte diğer çılkak süslemeli eşyalardan örnekler verilerek, binlerce yıldan günümüze değin gelen bu geleneksel malzeme tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, çılkak, amulet, gelenek.

ABSTRACT

Çılkak in Anatolian 'Amulet' Tradition and its Reflections in Ancient Cultures

"Çılkak" which is also called 'peçiç', 'dilgöz', 'snakehead', 'waist bead', 'camel bead', 'dog bead', 'kesbik', 'kalaç' is originally a sea shell (*Cypraea moneta*). In the archeological excavations in Palestine, Eriha Region (Jericho), it is found out that cowry shell 'çılkak' is used as eyes in a skull dating back to 7000 BC. It is used as an 'amulet' and accessory as it looks similar to female sexual organ and therefore related with fertility. Similarly, cowry shell 'çılkak' is used as an 'amulet' and accessory in

Çatalhöyük Region in 7000 B.C.

Cowry shell ‘Çılkak’ is also used as money in Africa and in some regions in Asia, as it was a valuable natural product. Ancient bronze coins found in China are in the shape of cowry shell ‘çılkak’.

In this presentation the place of cowry shell ‘çılkak’ in Ancient Cultures will be explored and this traditional product, dating back to ancient times till present, will be introduced through samples of Anatolian clothing and accessories decorated with cowry shell ‘çılkak’.

Key Words: Anatolia, cowry shell ‘çılkak’, amulet, tradition.

Giriş

Anadolu; özgün coğrafyası, zengin hayvan ve bitki varlığı ile birçok uygarlığın beşiği olmuştur. Binlerce yıldır çeşitli halkların saldırı ve işgaline maruz kalan Anadolu’da yeni ve yerli topluluklar kaçınılmaz olarak kültürel etkileşim ve değişimlere girmişlerdir. Böylece Anadolu’da kültürel bir alışım oluşmasını sağlamıştır.

Anadolu kültür varlığının bir unsuru olan halk giysilerinde, çılkak bir süsleme ögesi olarak kullanılmaktadır. Çılkak, özellikle bayanların bele taktıkları kemer veya benzeri nesnelerin üzerinde yer alır. Çılkağı ayrıca nazarlık olarak çocukların omuzlarında, saçlarında farklı nazarlık nesneleriyle birlikte veya kolye olarak kullanıldığını da görürüz. Bazı yörelerimizde ise çılkak, evcil hayvanlarda ve özellikle güreşçi develerin süslemelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Anadolu’da peçiç, dilgöz, yılan başı, bel boncuğu, deve boncuğu, it boncuğu, kesbik, kalaç (Kudar M. S., 2004: 93), tazi boncuğu olarak adlandırılan çılkak, bir deniz salyangozunun (*Cypraea moneta*) kabuğudur. **(Resim 1)**

Çılkak kullanımı yakın dönemlere veya Anadolu coğrafyası ile sınırlandırılmaz. Bulgulara göre bu tür malzemelerin kullanımı eskil dönemlere uzanmakta ve gayet geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır.(Lewin. R., 1998: 182-183) Pasifik Okyanusu’ndan Atlantik Okyanusu’na kadar yaygın bu coğrafyada, Üst Paleolitik döneminin başları ile tarihlenen mezarlarda, istiridye ve çeşitli deniz kabuklularının bulunduğu bilinmektedir. (Ateş, M., 2001: 61) Ve hatta bazı bölgelerde sözünü ettiğimiz deniz kabukluları yaşamadığı halde yine de bölgenin Üst Paleolitik mezarlarda bulunmuştur. Bu durum, birbirlerine yakın bölgelerde yaşayan Cro-Magnon insan gruplarının ilişkiye girmeleriyle, alışveriş veya egzogami nedenleriyle bazı

nesneleri, inci ve çeşitli deniz kabuklularını, bölgeler arasında taşıdıkları olasılıkları ile açıklanmaktadır. Sözcüleri, Akdeniz midyesinin kabuğundan yapılmış bilezikler (*Spondylus gaederopus*), *Bohemya*'dan Güney Almanya'ya kadar tüm neolitik mağaralarda bulunmuştur ve bu bulgular olasılıkları güçlendirmektedir. (Childe. G., 1996: 68)

M. Eliade (1992: 156) "Tarih öncesine ait alanlarda kabuklar, denizden veya başka kaynaklardan gelen kabuklular, doğal veya yapay inciler oldukça bol miktarda olmak üzere ve esas olarak mezar içlerinde bulunmuştur." açıklamasını yapar. Eliade (1992: 143), deniz kabuklarının simgeciliğine değin açıklamasında ise "İstiridyeler, deniz kabukları, sümüklü böcek, inci suya ilişkin kozmolojilerde olduğu kadar, cinsel simgecilik alanında da dayanışma içindedir." demektedir. Yazar, deniz kabukları ile kadın üreme organları arasındaki benzerlikten söz eder ve deniz kabukluları ile su ve Ayı birleştiren ilişkilere değinir. Sonuçta Eliade, istiridye ve deniz kabuklarının tılsımlı olduklarına olan inancın, tarih öncesinden modern zamanlara kadar dünyanın her yerinde rastlandığını belirtir.

Çılkak, bir Anadolu Neolitik yerleşmesi olan Çatalhöyük mezarlarında da bulunmuştur. Çatalhöyük yerleşmesi Konya'nın 52 km. güneydoğusunda yer alır. İnsanlığın kentleşme aşamasını gösteren Çatalhöyük yerleşmesi, M. Ö. 6000 yıllar ile tarihlendirilmektedir. Çatalhöyük daha şimdiden Filistin'deki Eriha (Jericho) ile birlikte anılan önemli bir kültür merkezidir. Neolitik kültürün öncülerinden olan Çatalhöyük sakinleri, ürünleri için ham madde kaynaklarını keşfetmişlerdir. Bu malzemeleri en güzel şekilde işleyebilen Çatalhöyük ustalarının malzemeyi iyi tanıdıkları ve uzun yıllar işledikleri açıktır. Dönemin bulguları, Neolitik yerleşmeler arasında ticaret olduğuna işaret etmektedir.(Mellaart. J., 2003: 166)

Evlerin tabanlarına ölü gömme usulü, tüm Neolitik Çağ boyunca izlenir. Çatalhöyük sakinleri ölülerini ev içindeki sekilere gömmüşlerdir. Kafatası kült uzantısı olan ve insan başının gövdeden ayrı özel odalarda saklanması geleneğini ise Çayönü, Eriha (Jericho) ve Ürdün Ain Ghazal'da görülmektedir. M. Ö. 7000 yıllarından önce yerleşilen Filistin'deki Eriha (Jericho) kent kazılarında çıkan bir kafatasında, göz yerine çılkak kullanıldığı görülmüştür. (Bronowski. J., 1975: 68-72) (**Resim 2**)

Çatalhöyük kadın mezarlarında, Akdeniz kökenli taraklı yumuşakçalar (*dentalium*), (**Resim 3**) yürek midyesi (*cardium*) (**Resim 4**) ve deniz salyangozu (*Cypraea moneta*) kavkılarının bulunması ilginçtir. Bazı deniz kabuklarına makyaj boyası konduğu, bazı deniz kabuklarının ise takı amacıyla

ya da kesici olarak kullanıldığı bulgulardan çıkartılmaktadır. (Mellaart. J., 2003: 166-171) Neolitik Çatalhöyük sakinlerince ırak bölgelerden temin edilen ve açıkça hangi amaç için kullanıldığını bilemediğimiz çılkağı, kadın ve genç kız mezarlarına bırakmaları ilginçtir. **(Resim 5)**

Neolitik kültürlerde doğum ve yeniden doğum inancı, Ana Tanrıça inancıyla bağlantılı olmalıdır. Bu konuda M. Eliade'nın (1992; 149) “deniz kabukları daha Helen öncesi zamanlardan itibaren Büyük tanrıçalarla sıkı ilişki içinde olmuşlardır. Tanrıça'nın köpükten doğduktan sonra götürüldüğü Kıbrıs'ta Afrodit'e deniz kabukları adanmaktaydı.” açıklaması bağlantıları göstermektedir. Halikarnas Balıkcısı (1998: 118) Afrodit'e inancını açıklarken; Mezopotamya'nın Tanrıça İnanna-İştar'ına Suriye'de Astarte diyen Fenikelilerin, onu önce Kıbrıs'a oradan Eski Yunanistan'a taşıdıklarını belirtir. Yazara göre Astarte, ismi İştar'ın farklı bir adıdır. İştar dönemin anaerkil toplumlarında “Ana Tanrıça” olarak bilinmektedir ve Afrodit ismi Astarte'nin farklı bir seslendirilişidir. Afrodit Eski Yunan mitolojisinde Hesiodos yorumu ile Kıbrıs kıyılarında, deniz dalgalarının köpüklerinden doğmuştur.

Çılkağın bilimsel ismi olan Cypraea, Cyprus (Kıbrıs) veya Cyprian sözcüklerinden gelmektedir. Fenikeli Afrodit'in deniz kabuğu ile ilişkisi, Orta Anadolu, Yukarı Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'de yaygın olan bazı Neolitik inanç ve ritüelleri aydınlatacak düzeydedir. Botticelli, Afrodit'in doğuşu tablosunda her ne kadar farklı bir deniz kabuğu (cardium) ile betimlese de, **(Resim 6)** çılkağ ile Ortadoğulu “Ana Tanrıça” arasında kesin bir ilişki görülmektedir.

İnci ve deniz kavkuları doğum ve yeniden doğuma ilişkin simgesel-sihirsel amaçlar için kullanılmışlardır. (Ateş. M., 2001: 63-64) Deniz kabukları, bir evrensel rahim sembolü olarak daima tarım, düşün ve cenaze törenlerinde kullanılmıştır. (Eliade. M., 1992: 153-154) Üst Paleolitik ve Çatalhöyük, Eriha gibi birçok Neolitik yerleşim mezarları ile Eski Mısır, Minos'ta, (Eliade.M., 1992: 157) Çin, Sümer, Babil, Tibet, Aztek, İnka, Maya, Hint, Amerika Kızılderilileri ve Borneo yerlisi mezarlarında inci, istiridye ve deniz kabuklarının bulunması ortak bir inancın varlığına işaret eder.

G. Childe'da (1996: 84-85) göre ilkel düşüncede kadın cinsel organına (vulva) benzetilen çılkağ, doğurganlıkla ilişkilendirildiği için bir uğur ve süs eşyası olarak kullanılmıştır. Çılkağ, daha sonraları değerli bir ürün olunca da, Afrika ve Asya'nın bazı bölgelerinde para yerine geçer olmuştur.

Günümüzde çalkak her ne kadar Güney Asya ve Afrika kıtasının bir sembolü ise de (**Resim 7-8**) eski Çin’de de önemlidir. Çılkağın Eski Çin’de para yerine kullanıldığı üstlerinde para yazan kemik veya taştan yapılmış çalkak biçimli buluntulardan anlaşılmaktadır (**Resim 9-10**). Çin’de bronz veya bakırdan çalkak benzeri paralar yapılmıştır. (**Resim11-12**) Çalkak hâlen dünyanın bazı bölgelerinde, örneğin: Batı Afrika’da (özellikle Nijerya’da) para yerine, Orta Asya’da düğme olarak, kadınların saç örgülerinde, atların yelelerinde, kuyruklarında, eyer ve üzengilerde, masklarda, kılıç kalkan gibi savaş aletlerinde süs eşyası olarak kullanılmıştır. Ayrıca Çalkak, Orta Asya, Batı Afrika, Ortadoğu ve yurdumuzda oynanan peçiç oyununda zar yerine kullanılmaktadır.

Tatar edebiyatından bilinen İsmail Bikmuhammetoğlu, 1780’li yıllarda yazdığı seyahatnamesinde Doğu ülkelerine yaptığı gezisini anlatır. Maksudabad şehrine varan İ. Bikmuhammetoğlu “Kadife ve üstlük elbise süslemesi için satılan “yılan başı” (çalkak) orada olur, seksen tanesi bir tiyin olur.” ifadesiyle, giysilerde kullanılan çalkak hakkında bilgi verir. (Aliyeva, A., 1993) Anadolu halk kadın giysilerinde kadife kuşak üzerinde çalkaklı süslemeler ile Maksudabad giysileri arasında benzerlikler bulunması ilginçtir.

1. Çılkağın Amulet Olarak Önemi

Genellikle iyilik getirmesi ve nazar ile diğer tehlikelere karşı kullanılan amuletler, (Nazarlık, muska) Dinamist dünya görüşünün bir sonucudur. Dinamist dünya görüşüne göre ilkel insan doğayı ve çevresini gözlemlemiş, izlemiş ve birtakım bilgiler elde etmiştir. Gözlemler sonucunda bazı tasniflere giden ilkel insan, varlıklar arasındaki farklılıkları, varlıklar içinde yer alan bir “öz” tasavvuruna bağlamıştır. Bu “öz” varlıkların kuvvetini oluşturmaktadır. (Örnek. S.V., 1971: 28-29) Canlı varlıklarda bulunduğu sanılan “doğal” kuvvetler fikri “doğüstü” kuvvetlere doğru bir gelişim göstermiştir. Sonuçta ilkel insan “kuvvete karşı kuvvet” ilkesince çeşitli amuletleri geliştirmiştir. Amuletler pasif büyü alanına girer ve çoğu kez zaman içinde süs eşyalarına dönüşmüşlerdir Öte yandan taşıyana iyilik, şans ve uğur getirdiğine inanılan nesnelere uğurluk denilir. Uğurluklar taşıyanı kötü güçlerden korumazlar. Taşıyana sadece mutluluk ve başarı getirdiğine inanılan uğurluklar, bu özellikleriyle amuletlerden ayrılırlar. (Örnek. S.V., 1971: 148-150)

Anadolu’da nazar inancı yaygındır. Nazar inancı; öncelikle bazı kişilerin ışıltılı ve kem gözleri olduğuna dayanır. Bu insanlar kıskanç veya kötü

niyetli bakışlarıyla baktıkları varlıklara zarar verdikleri yani nazar değdirdiklerine inanılır. Nazar değmemesi için yörelere göre kısmen çeşitlilik gösteren nazarlıklar-amuletler hazırlanarak; insanlara, hayvanlara, araçlara, binalara vs. gibi gocunulan her şey ve yere asılır veya takılır. (Artun. E., 1996: 43) **(Resim 13-14-15-16-17-18)**

Halk arasında nazar inancının yayılması, üç inanç kaynağa bağlanmaktadır. Bunların ilki; Eski çağ kültürlerinin kuşaktan kuşağa geçen inançlarıdır. İkinci inanç kaynağı, içinde eski çağ inanç kalıntıları taşıyan fakat tek tanrılı dinlerin doğuşundan sonra gelişen inançlardır. Üçüncü kaynak ise Anadolu'ya göçlerle farklı coğrafyalardan taşınmış ve süreçte yerlilerce de benimsenen göçmen inançlarıdır. Bu üç kaynaktan beslenen inançlar, süreçte değışerek çeşitlenmiş, özümsemiş ve yeni nitelikler kazanarak Anadolu İnançları haline gelmişlerdir. (Akpınarlı. F., 1996: 59)

Anadolu'da nazara karşı; şap, göz taşı, sarımsak, hurma çekirdeği, horoz kemiği, kurt tırnağı, kurt dişi, kuş tırnağı, iğde ağacının el değememiş dalları, iğde çekirdeği, karanfil, kendiliğinden delikli küçük taşlar, yılan omurga kemiği, mavi boncuk, sarımsak kabuğu, üzerlik otu, çörek otu, badem, yavru kaplumbağa kabuğu, maşallah yazısı, kartal tüyü, çitlembik, at nalı, istiridye ve çılıkak kavkısı, kurşun vb. gibi nesnelere çeşitli nazarlık hazırlanır. **(Resim 19-20)**

Nazarlık uygulaması yörelere göre küçük farklılıklar gösterir. Sözelgesi Çukurova Yörüklerinde mavi (gök) boncukla birlikte derdağan, kördiken'den süs yapılarak hayvanların boynuna, çılıkak (deve boncuğu) ve gök boncuk ise hayvan ve çocuklara takılır (Artun. E., 1996: 43). Akçaören ve Yeşilöz (Nevşehir) Köylerinde çocuğun nedensiz ağlamasını nazara yoran yöre insanı; çılıkak (it boncuğu), mavi boncuk, iğde çalısı, kaplumbağa yavrusunun kurusu ve kurşundan oluşan bir nazarlığı çocuğun sırtına takar (Sevindik. H., 1996: 238).

Çanakkale Ayvacık çeyiz halıları ile bazı Eşme kilim örneklerde çılıkak, nazar boncuğu, gelin teli, ayna, pul göz alıcı renklerle işlenmiş bir motif ya da dokuyucunun bir tutam saçıyla atılmış halı ilmesi, nazardan korunma ve sevdiğine kavuşmayla ilgili istekleri simgeler.

2. Anadolu'da Çılıkak Kullanımı

Yurdumuzda nazarlıklar üzerinde çılıkak kullanımı yaygındır. Çılıkak yurdu-muza genellikle Filipinlerden gelmektedir. Yörüklerin "dilgöz" adını verdikleri çılkağı (deve boncuğu) çocuklarına, develerine ve kemerlerine takmaktadırlar. Çılkağa, Karadeniz'de "yılan başı", Antep'te "it boncuğu" denilmektedir.

Özellikle Batı Karadeniz Bölgesi ile ilişkilendirilen bir nazarlığın (Aasler. M., 1977: 23), Çatalhöyük Neolitik yerleşmesinin, VII. 45 ile numaralandırılan Tapınak duvarındaki “Ana Tanrıça” kabartmasına benzerliği çok ilginçtir. (Mellaart, J., 2003: 52) (**Resim 21-22**)

Niğde yöresinde kadınlar düğünlerde, feslerin üstüne altından yapılmış “penes” adı verilen takıyı takarlar. Bellerine ise çalkak süslemeli (it boncuğu) bir kemer bulunur.

Konya Beyşehir İlçesi Karaali Beldesi’nde ise kadınlar, “Kapak” adı verilen bir kuşak takarlar. Kapak kuşağın beli saran bölümünde pul, taş düğme, deniz kabuğu, mavi boncuklarıyla yapılan işlemler bulunur. Beldede genel anlamda “göz”ü simgelemek niyetiyle nazarlık, başlık, kemer ve pek çok eşyaya dikilen çalkak (deve boncuğu) bir amulet örneğidir. (Şahin. Y., 1997: 406).

Toros Türkmenleri arasında ayrıntılı araştırmalar yapan Ali Rıza Yalman (Yalkın), (1977: 111), Aladağ “kadın başlıklarında Altın ve gümüş süslemeleri arasında mavi boncuk ve istiridye kabuklarıyla kurt dişi gibi süsler...” bulunduğunu belirtir.

Yozgat kadın halk giysilerinde, Bel Kuşağının incesi olan ve “bel bağı” verilen boncuklarla ve püsküllerle süslenmiş kuşağın ucuna, çalkak ve iplerle yapılmış bir bel boncuğu takılmaktadır. (<http://www.yozgat.pol.tr/%C4%B0limiz%20Yozgat/Folklor/Folklor.htm>)

Tokat yöresinde geleneksel kadın giysilerinde kullanılan önlük ya da şal öynüğü, çalkak ve pullarla süslü olanları da vardır. Ayrıca yörede semerli fes adı verilen başlıkta, çalkak bulunur. (<http://tokat.meb.gov.tr/html/TOKAT.htm>)

Amasya’nın bazı köylerde “kolon” olarak da adlandırılan Çarpana (Kuşak) kullanılır. Bu kuşak, çarpana tekniği ile renkli yünden 1,5x1.30 cm boyutlarında dokunmaktadır. Çarpana kuşağın her iki ucu 20 cm uzunluğunda; düğmeler, iri metal pullar, mavi boncuklar ve çalkaklar (tazı boncukları) ile süslenmiştir. Bu süslerin; nazara karşı koruduğu, bereketi ve doğurganlığı simgelediği bilinir. (<http://www.cumhuriyet05.com/ortak/yore/giysiler.htm>)

Afyon’un Dinar ilçesine bağlı Haydarlı Beldesi’nin yöresel kadın giysilerinde “kurşak” adlı verilen bir kuşak kullanılır. Kurşak’ın ön tarafında gümüş iki toka bulunur. Kurşak’ın arka yüzü ve saçakları ise “ocak ve dilgöz” (Çalkak) denilen boncuklarla süslenmiştir. (<http://members.lycos.co.uk/haydarli/haydarli/folklor.html>)

Yurdumuzda takı, süs ve nazarlık olarak çılkağın kullanımı Alevi topluluklarında yaygındır. Batı Anadolu’da Tahtacı Türkmen’i olarak anılan bu yurttaşlarımızın kadın kıyafetlerinde yaygın olarak çılkaklı süslemeler görmektediriz. Tahtacı Türkmenlerinde Çılkak erkek bebeklerin başlıklarına nazarlık olarak da takıldığı gözlemlenmiştir.

Türkmen kadınlarında çarpana dokumadan yapılan “Önlük Bağı” üzerine çılkak ve düğmelerle yapılan süslemelere, “Tolu” denilmektedir. (**Resim 11, 12**) Kemberbest denilen bu özel kemerdeki çılkaklı süslemelere “top” denilir ve toplar 3, 5, 7, 12 sayılarında olmaktadır. (**Resim 13**) Toplardan göbek üstünde bulunanın ortasında 3, kenarlarında 12 çılkak vardır. Bunlar, üçleme ile 12 imamı simgelemektedir. Diğer topların ortasında 1, kenarlarında 5, 7, 9 çılkak bulunmaktadır. Bu sayılar bir varlığı ve kutsal sayıların anlamlarını sembolize etmektedir. (Tansuğ, S., 1985: 13-14), (**Resim 23-24**)

Konya Beyşehir İlçesi Karaali Beldesi’nde Kapak kuşağı (Kemberbest) denilen, çılkaklarla süslü bel bağlarını gelin, ancak yılına kadar taşır. Kapak kuşağındaki çılkaklı süslemelerine “top” denilmektedir. Kuşaklar arası kullanılan “Kapak kuşağı (Kemberbest)”, düğün ve bayramlarda ayrıca takılır ve daha sonra sandıklara kaldırılır. Kapak kuşağı sandıkta saklanır ve sülalenin malı olarak değerlendirilir. Bu kuşaklar ailenin çoğalmasını temsil eder (Şahin. Y., 1997: 407), (**Resim 25-26**)

Türkmenlerde kuşak ve kemerbestlerde süsleme malzemesi olarak kullanılan çılkaklara yüklenen simgeler dikkat çekicidir. Türkmen kadınlarının çılkağı göbek üzerinde kullanmaları, kısırlığa karşı çılkak kullanan Pompeili kadınları anımsatmaktadır.

Edremit’in Tahtakuşlar köyünden Sayın Alibey Kudar’dan çılkak hakkında ayrıntılı bilgiler edindik. Sayın Kudar’ın tarifine göre bir küçük çay bardağı içinde güneş ışığında limon suyu ile eritilen bir miktar çılkak, böbrek taşlarını düşürmektedir. Limon suyunda eriyerek macun kıvamına gelen çılkaktan her sabah ve aç karına nohut tanesi kadar alınması yeterlidir. Böylece Sayın Kudar’dan çılkağın ilaç olarak kullanıldığını da öğrenmiş olduk.

Batı ve Kuzey-Batı Anadolu’da deve güreşleri yaygındır. Yörükler, özel olarak baktıkları pehlivan develerin süslerine çok önem verilir. Pehlivan deveyi örtmek için kullanılan halı ve diğer dokumalar, deveye göz değmemesi için Toka denilen püsküller, çılkaklar ve göz boncuğu ile bezenir. Yörükler çılkağı hayvanlarında nazar için kullanılmaktadırlar.

Sonuç

Çılkak kullanımını binlerce yıldan günümüze ulaştırmış ve büyük bir coğrafyanın geleneğidir. Yapılan araştırmalar sonucunda çılkakın, tarih öncesinden günümüze kadar geniş bir coğrafyada; amulet, takı ve süsleme elemanı olarak kullanıldığını görmekteyiz.

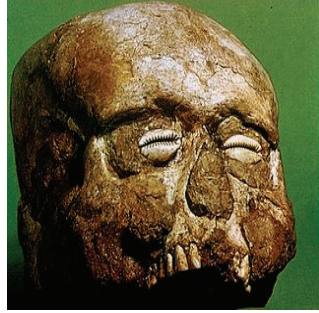
- Çılkak örneğinde olduğu gibi Üst Paleolitik Dönem inançları günümüze kadar taşınmıştır.
- Anadolu inançları eskil dönemlerden gelen birçok kültürün izlerini taşımaktadır.
- Günümüzde, çılkakın özünde sihirselsel bir güç bulunduğu inancı kısmen unutulmuştur.
- Halk arasında farklı isimlerle bilinen çılkak, Anadolu amuletleri arasında bulunmaktadır.
- Çılkak genellikle kadın giysilerinde çeşitli kemerler üzerinde kullanılmıştır. Vücut bölümü olarak kemer, bel ve karın bağlamını, çılkak ile doğum arasında kurulan sembolik ilişkileri kısmen göstermektedir.
- Ön araştırmalar ile Çanakkale, Balıkesir-Edremit, İzmir-Bergama, Aydın, Muğla, Tokat, Amasya, Yozgat, Niğde, Sivas, Afyon, Konya, Nevşehir, Gaziantep, Antalya, İçel, illerinde çeşitli biçimlerde kullanıldığı saptanan çılkakın, diğer yörelerde de kullanıldığı tahmin edilmektedir. **(Resim 27-28-29-30-31-32-33-34-35-36)**
- Kuzeybatı Anadolu'da (Çanakkale-Balıkesir) yapılan alan araştırmalarına göre çılkakı bölgedeki Tahtacı Türkmenleri; giysilerinde, kuşaklarında, başlıklarında kullandıkları ve nazara karşı amulet olarak taşıdıkları saptanmıştır. Bölgedeki Yörükler ise güreş develerinde süsleme malzemesi olarak kullanmaktadırlar. **(Resim 37-38)**
- Kuzeybatı Anadolu Tahtacı Türkmenlerinin çılkakı, tarihten gelen bir gelenek olarak kullandıkları saptanmıştır. Başka bir deyişle geleneklerine bağlı olan Tahtacı Türkmenleri çılkak kullanma geleneğini, Alevilik inancına uyarlayarak devam ettirdikleri gözlemlenmiştir.
- Tahtacı Türkmenleri daha çok Maraş, Adana, Mersin, Antalya, Denizli, Isparta, Burdur, Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir ve Çanakkale'de yaşadıkları bilinmektedir. Diğer yörelerde yaşayan Tahtacı Türkmenlerin hâlen çılkak geleneğini sürdürdükleri bilinmemektedir. Fakat çılkakın özgün ve geleneksel kullanımının Tahtacı Türkmenlerince yaşatıldığını bir öngörü olarak söylenebilir. **(Resim 39-40)**

- Amulet ve uğurluk olarak kullanılan bazı nesnelerin anlamları, kuşaklar arasında zamanla unutulduğu ve takıya dönüştükleri bilinmektedir. Ya da bu tür nesnelerin ilk baştan beri takı olarak da tasarımı olduğu söylenebilir. Bu tür nesnelerin başka eşyalar üzerinde çizilerek, dokunarak, resimlenerek vs. gibi yöntemlerle aktarıldıkları da bilinmektedir.
- Bazı halı ve kilimlerimizde top veya çiçek olarak adlandırılan motifler ile çılgak süslemeleri arasında biçimsel benzerlikler bulunmuştur. Şayet bazı halı ve kilimlerin yaymak değil asılmak için dokunduklarını göz önünde bulundurursak, sözünü ettiğimiz motiflerin orijinalde çılgak olma olasılığı kuvvetlidir.
- Kirkitli dokumalarda bazı geometrik motiflerin biçimlenmesinde çılgak, boncuk ve düğmelerin kaynak olup olmadığı, araştırılması gereken ayrı bir konudur.

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Çılkak (*Cypraea moneta*)
http://www.scuba-equipment-usa.com/marine/JUL06/thumbs/Cypraea_moneta.jpg

Resim 2: Kafatası Eriha (Jericho), İsrail
<http://www.arthistory.upenn.edu/smr04/101910/Slide20.jpg>

Resim 3: Dentalium
<http://donsmaps.com/images8/dentalium.jpg>

Resim 4: *Cardium edule*
<http://www.shellfish.org.uk/images/cockles.jpg>

Resim 5: Çatalhöyük kız mezarı (Türkiye)
http://www.geocities.com/arkeoloji2000/catalgale_ri.htm

Resim 6: Afrodite (Botticelli)
<http://www.tebe.org/tr/dosyalar/mitoloji/aphrodite.htm>

Resim 7: Banjara'lı Kadın (Banjara-Hindistan)
<http://users.peacelink.it/popoli/immagini/f8.jpg>

Resim 8: Tören Giysileri (Papao Yeni Gine)
<http://www.muszle.concha.pl/?id=4&a=24>
<http--www.muszle.concha.pl-gfx-24-image005.jpg>

Resim 9: Kemik çılıkak M.Ö. 2500 (Çin)
<http://www.calgarycoin.com/reference/china/china1.htm>

Resim 10: Yeşimtaşı çılıkak M.Ö. 1051–221 (Çin)
<http://www.calgarycoin.com/reference/china/china1.htm>

Resim 11: Çılıkak biçimli bronz para (Çin)
<http://www.calgarycoin.com/reference/china/china1.htm>

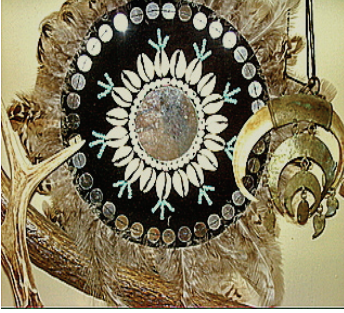
Resim 12: Çılıkak biçimli bronz para (Çin)
<http://www.calgarycoin.com/reference/china/china1.htm>

Resim13: Çılkaklı Nazarlık
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim14: Çılkaklı Nazarlık
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 15: Çılkaklı Nazarlık
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 16: Çılkaklı Nazarlık
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim17: Çılkaklı Nazarlık
(Karadeniz Yöresinden)

Resim 18: Çılkaklı Nazarlık
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 19: Çılkaklı Nazarlık Kolye
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 20: Çılkaklı Nazarlıklı Kız Başlığı
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 21: Nazarlık (Karadeniz Yöresinden)
(Aşler M., (1977), “Kenan Özbel Halk El Sanatları Müzesi”, **Sanat Dünyamız**, Sayı: 10, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları)

Resim 22: Anatanrıça (Çatalhöyük)
Mellaart J., (2003), **Çatalhöyük Anadolu'cu Bir Neolitik Kent**, Çeviren: Gökçe Bike Yazıcıoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.)

Resim 23: Kemerbest Örnekleri (İzmir-Bergama)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**, İstanbul: Akbank Yayınları.)

Resim 24: Top ve Bel Bağ
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 25: Top ve Bel Bağ 1
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 26: Top ve Bel Bağ 1
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 27: Geleneksel Giysiler (Bergama-Üsküdarlı)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**, İstanbul: Akbank Yayınları.)

Resim 28: Geleneksel Giysiler (Bergama-Kapıkaya)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**, İstanbul: Akbank Yayınları.)

Resim 29: Tahtacı Türkmenleri (Çanakkale Ayvacık-Çiftlik Köyü)

Resim 30: Geleneksel Giysiler (Bergama-Kapıkaya)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**, İstanbul: Akbank Yayınları.)

Resim 31: Bergama Yöresi Kadın Giysisi
(Bergama Müzesi)

Resim 32: Bergama Yöresi Kadın Giysisi
(Bergama Müzesi)

Resim 33: Geleneksel Giysiler (Sivas-Zara)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**, İstanbul:
Akbank Yayınları.)

Resim 34: Geleneksel Giysiler (Muğ la-
Çiçekliev)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**,
İstanbul: Akbank Yayınları.)

Resim 35: Geleneksel Giysiler (Muğ la-Kumköy)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**, İstanbul:
Akbank Yayınları.)

Resim 36: Geleneksel Giysiler (Ödemiş-
Kayaköy)
(Tansuğ, S., (1985), **Türkmen Giyimi**,
İstanbul: Akbank Yayınları.)

Resim 37: Devede Süsü (Çanakkale-Ayvacık-Behramköy)

Resim 38: Devede Süsü (Çanakkale-Ayvacık-Behramköy)

Resim 39: Nazarlık Torba
(Balıkesir-Edremit-Tahtakuşlar Köyü Etnografya Galerisi)

Resim 40: Çılkaklı Bel Bağ ı
(Tansuğ, S., (1985), *Türkmen Giyimi*, İstanbul: Akbank Yayınları.)

KAYNAKÇA

Akpınarlı, F., (1996), “Anadolu’da Nazar ve Nazarlıklar”, **I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyum Bildirileri II**, 22-23 Aralık 1994, Ankara, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Artun, E., (1996), “Çukurova Yörüklerinin Gelenek ve Görenekleri”, **I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo- Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyum Bildirileri**, 25-26 Nisan 1994 Antalya, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Aşlıer, M., (1977), “Kenan Özbel Halk El Sanatları Müzesi”, **Sanat Dünyamız**, Sayı: 10, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.

Ateş, M., (2001), **Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri**, İstanbul: Aksiseda Matbaası.

Bronowski, J., (1975), **İnsanın Yücelişi**, Çeviren: Filiz Ofluoğlu, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Childe, G., (1996), **Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi)**, Çeviren: Filiz Ofluoğlu, İstanbul: Varlık Yayınları.

Eliade, M., (1992), **İmgeler Simgeler**, Çeviri: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları.

Halikarnas Balıkçısı, (1998), **Anadolu Tanrıları**, İstanbul: Bilgi Yayınları.

Kudar, M. S., (2004), **Muatazmayınşatırta**, Balıkesir: Tahtakuşlar Köyü

Özel Etnografya Galerisi Kültür Yayınları.

Lewin. R., (1998), **Modern İnsanın Kökeni**, Çeviren: Nazım Özüaydın, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Mellaart. J., (2003), **Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent**, Çeviren: Gökçe Bike Yazıcıoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sedat. V. Ö., (1971), **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Sevindik. H., (1996), “Akçaören ve Yeşilöz (Nevşehir) Köylerindeki Doğum Geleneğinin Halkbilimsel Açından İncelenmesi”, **I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyum Bildirileri II**, 22–23 Aralık 1994 Ankara, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Şahin. Y., (1997), “Konya Beyşehir İlçesi Karaali Beldesi Kadın Kıyafetleri”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri I**, 24-29 Haziran 1996 Ankara, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tansuğ. S., (1985), **Türkmen Giyimi**, İstanbul: Akbank Yayınları.

Aliyeva, A., (1993), Puteşestvie İsmail aga v İndiyu, Kazan, [online], T. C. Kültür Bakanlığı.

http://ekitap.kulturizm.gov.tr/Tempdosyalar/109902__ismailbikmuhammetoglu.pdf, [05.04.2007]

Professor Helft, Arth 101-910 European Art & Civilization before 1400, Lecture 1: Paleolithic-Neolithic, 18. Jericho Skull, c. 7000 bce, plastered skull, Jericho, Israel [online], Upenn University of Pennsylvania,

<http://www.arthistory.upenn.edu/smr04/101910/Slide20.jpg>, [05.04.2007]

Cowry And Cowry Imitation Coins, [online], Calgary Coin,

<http://www.calgarycoin.com/reference/china/china1.htm>, [05.04.2007]

Aydın. K., Kadın Giysileri, [online], Amasya Cumhuriyet İlköğretim Okulu, <http://www.cumhuriyet05.com/ortak/yore/giysiler.htm>, [02.08.2007]

Yozgat Yöresinde Kadın ve Erkek Kıyafetleri, [online], T.C. Yozgat Valiliği Yozgat Emniyet Müdürlüğü,

<http://www.yozgat.pol.tr/%C4%B0limiz%20Yozgat/Folklor/Folklor.htm>, [02.08.2007]

Geleneksel Giyim- Kuşam [online], T. C. Tokat Valiliği,

<http://www.tokat.gov.tr/kultur/giyim.html>, [02.08.2007]

Çatalhöyük Resim Galerisi, [online],

<http://www.geocities.com/arkeoloji2000/catalgaleri.htm>, [02.08.2007]

Tokat İlinde Folklor, [online], T. C. Tokat Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü,

<http://tokat.meb.gov.tr/html/TOKAT.htm>, [02.08.2007]

Köröğlü. G., Mitoloji Notları, [online], Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü,

<http://www.tebe.org/tr/dosyalar/mitoloji/aphrodite.htm>, [02.08.2007]

Tezcan H., Kadınlarda Giyim, [online], Haydarlı Nahiyesi Dinar/ Afyonkarahisar,

<http://members.lycos.co.uk/haydarli/haydarli/folklor.html>, [02.08.2007]